

УДК 343.2

А. О. Бабенко**Шляхи удосконалення юридичних гарантій дотримання трудових прав**

Розглянуто юридичні гарантії дотримання трудових прав громадян. Відзначено, що сьгодні чинне національне законодавство передбачає доволі місткий перелік трудових прав громадян та гарантій їх захисту. Вказано, що переважна більшість роботодавців порушують вимоги трудового законодавства, про що свідчать результати перевірок, здійснених державними органами і профспілковими організаціями. Обґрунтовано пропозицію щодо проведення заходів, із одного боку, щодо посилення гарантій трудових прав громадян, а з іншого, щодо орієнтування всіх державних органів, у тому числі правоохоронних, на забезпечення реального здійснення наявних гарантій.

Ключові слова: гарантії, трудові права, працівник, роботодавець, праця, трудові відносини.

Проблематика юридичних гарантій дотримання трудових прав громадян в сучасних умовах є гостро актуальною. Взагалі ж проблеми юридичних гарантій були неодноразово предметом дослідження представників різних галузевих юридичних наук, серед яких С. С. Алексєєв, М. В. Баглай, Н. О. Боброва, М. В. Вітрук, Л. Д. Воеводін, М. М. Гуренко, А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, О. Є. Кутафін, О. А. Лукашева, В. О. Лучин, О. В. Малько, М. І. Матузов, В. В. Молдован, О. С. Мордовець, А. А. Нечитайленко, В. Д. Перевалов, В. Ф. Погорілко, І. М. Погребной, П. М. Рабінович, І. В. Ростовщиков, А. О. Селіванов, О. Ф. Скакун, В. Я. Тацій, Ю. М. Тодика, О. Ф. Фрицький, М. І. Хавронюк, В. М. Хропанюк, М. В. Цвік, О. Ф. Черданцев, В. Є. Чиркін, В. М. Шаповал, Ю. С. Шемшученко, Ю. А. Юдін та ін. Водночас з огляду на нестабільну соціально-політичну ситуацію у країні важливого значення набуває сучасне дослідження проблем дотримання трудових прав громадян. Тому **метою** статті є окреслення основних шляхів удосконалення юридичних гарантій дотримання трудових прав.

Сьгодні чинне національне законодавство, зокрема Конституція України та Кодекс законів про працю України, передбачає доволі місткий перелік трудових прав громадян. Як справедливо зазначив В. М. Князєв, після прийняття Конституції України стають актуальними питання створення механізму реалізації її положень, у тому числі й тих, що пов'язані зі втіленням у життя передбачених нею прав, свобод та обов'язків. Уявляється, що під таким механізмом треба розуміти сукупність різних гарантій і дій, процес, внаслідок функціонування якого особи, які мають певні права, свободи та

обов'язки, досягають цілей, благ, передбачених Конституцією України [1, с. 29].

Слід зазначити, що слово «гарантія» походить від французького *garantie* – порука; умова, яка забезпечує щось [2, с. 113]. У словникової літературі слово «гарантія» визначається, як поручництво, порука в чомусь, забезпечення чого-небудь [3, с. 130; 4, с. 173].

У юридичній літературі можна зустріти такі визначення категорії «гарантія». Так, В. Д. Перевалов вважає, що гарантії – це система умов, засобів і способів, що забезпечують усім і кожному рівні правові можливості для виявлення, придбання та реалізації своїх прав і свобод [5, с. 546]. О. С. Мордовець під гарантіями розуміє систему соціально-економічних, політичних, моральних, юридичних, організаційних передумов, умов, засобів і способів, що створюють рівні можливості особистості для здійснення своїх прав, свобод та інтересів [6, с. 171]. О. Ф. Скакун дає інше визначення цієї категорії. На її думку, гарантії – це система соціально-економічних, моральних, політичних, юридичних умов, засобів і способів, які забезпечують їх фактичну реалізацію, охорону та надійний захист [7, с. 187].

Слід погодитися з відомими теоретиками права, які термін «гарантія» визначають через категорії «умови», «засоби» і «способи», адже одні гарантії (економічні, політичні, ідеологічні) слід вважати умовами здійснення прав, свобод та інтересів людини, інші гарантії (юридичні) – засобами та способами захисту прав, свобод та інтересів людини.

Звернемо увагу на те, що нерідко в юридичній літературі гарантії підрозділяються на загальні і спеціальні. До перших відносять економічні, політичні, соціальні, ідеологічні, духовні, а до других – юридичні. Так, П. М. Рабінович вказує, що до загальносоціальних гарантій належать: економічні, політичні, духовно-ідеологічні. Спеціальні – це встановлені державою юридичні норми, які спеціально спрямовані на забезпечення прав людини, а також практична діяльність щодо застосування цих норм та правозастосовні акти відповідних органів влади [8, с. 7–8]. На думку В. Ф. Сіренка, система гарантій прав і свобод людини складається із загальних гарантій (економічні, соціальні, політичні, ідеологічні гарантії) та спеціальних (юридичні гарантії) [9, с. 52–58].

Водночас А. П. Таранов, І. А. Тімченко, Г. І. Чапугулі та Н. Г. Шукліна вважають, що немає достатніх підстав для проведення класифікації гарантій на загальні та спеціальні – з тієї лише причини, що загальні гарантії, відображаючи ступінь розвитку економіки, характеризуючи політику, ідеологію та рівень діяльності органів, посадових осіб і організацій, відносяться до сфери факту, тоді як спеціальні – до сфери права. Адже до сфери факту відносяться і спеціальні, тобто юридичні гарантії, але тільки до сфери юридичного факту, за наявності якого можливе здійснення конкретного права громадянина або виконання обов'язків [10, с. 111–112].

З точки зору М. М. Гуренко, гарантії прав і свобод людини та громадянина являють собою систему норм, принципів, умов і вимог, які у своїй сукупності забезпечують дотримання прав, свобод і законних інтересів. Ефективність цієї системи залежить від різноманітних факторів, але основним серед них є належність визначених елементів у системі функціонування державної влади. До них відносяться: належність Основного Закону, дія якого не може бути зупинена самовільно; визнання державної влади вихідною від Конституції, закріплення на конституційному рівні основних прав і свобод людини та громадянина; наявність незалежної судової влади. Система гарантій прав і свобод людини включає засади як економічного, так і соціального та правового характеру, які необхідні для реалізації прав і свобод та механізму їх захисту [11, с. 124].

Вважаємо, що юридичні гарантії посідають особливе місце у системі забезпечення та захисту прав та свобод людини і громадянина, адже саме із закріпленням у нормах права економічні, політичні та духовні гарантії набувають власне ознак гарантій. Так, Н. О. Боброва вважає, що економічні, політичні умови і передумови самі по собі не автоматично забезпечують реалізацію правових норм. Вони стають власне гарантіями лише через юридичну форму й організаційні умови держави і суспільства. З іншого боку, юридичні гарантії немислимі поза своїм соціальним наповненням: економічним, політичним, ідеологічним, організаційним [12, с. 233]. На думку М. В. Вітрука, економічні, політичні й ідеологічні гарантії є гарантіями-умовами, а отже, самі по собі вони не можуть самостійно забезпечити таку реалізацію прав і свобод громадян, у якій зацікавлена держава й окремі громадяни. Вони є передумовами реалізації. Однак говорити про те, що ці гарантії повністю не здатні забезпечувати права та свободи громадян, не можна, інакше доведеться визнати, що конституційні права та свободи громадян забезпечені соціально, але не конкретизовані в чинному законодавстві, не можуть бути реалізовані, а це не буде відповідати принципу реальності конституції як закону прямої дії. Тому вирішальним для виділення вказаних гарантій як гарантій-умов є той факт, що самі по собі вони безпосередньо не забезпечують законного та обґрунтованого використання прав, не вимагають можливих зловживань і порушень у разі їх здійснення [13, с. 199].

Зміст юридичних гарантій не можна зводити тільки до нормативного забезпечення реалізації і захисту прав та обов'язків людини і громадянина. Подібний підхід був би ефективний для процесу безперешкодної реалізації прав і обов'язків, тобто мав би превентивне значення, а у випадку виникнення перешкоди їхньої реалізації або необхідного захисту ці гарантії виступили б тільки як «право на правовий захист». Функціонування (динаміка) правових гарантій пов'язана з організаційною роботою органів державної влади та її посадових

осіб [14, с. 150]. Отже, юридичні гарантії, крім норм-гарантії, містять у собі ще й організаційні гарантії, що надають цим гарантіям реально функціонуючий характер. Під організаційними гарантіями розуміється спеціальна діяльність уповноважених державних органів і посадових осіб, спрямована на реалізацію всіх видів гарантії. Виходячи з цих позицій, погоджуємося з думкою М. В. Вітрука, що організаційна діяльність служить загальною умовою, універсальною передумовою дієвості всієї системи гарантії, тобто вона виступає як «гарантія гарантії» [13, с. 201].

Як справедливо відзначили М. І. Матузов та А. В. Малько, з одного боку, суспільство нарешті усвідомило необхідність і безумовну цінність природних і невід’ємних прав людини, властивих їй від народження, з іншого – воно поки не в змозі забезпечити їх повне й гарантоване здійснення. Це важкорозв’язне протиріччя стає усе більше гострим і болючим, виступає одним із найсильніших соціальних подразників, джерелом невдоволення та протестів людей [6, с. 165].

Цю тезу можна у повному обсязі застосувати до сучасного стану справ у сфері реалізації трудових прав в Україні. Так, чинний сьогодні Кодекс законів про працю України закріплює доволі місткий перелік трудових прав працівників, також Кодекс передбачає доволі суттєві гарантії цих прав. Нагадаємо, що діючий Кодекс законів про працю було прийнято ще за радянських часів у 1971 р., коли держава, яка себе позиціонувала як держава робітників та селян, серйозно ставилася до гарантування трудових прав.

Однак, незважаючи на вищенаведене, як зазначається у Рекомендаціях парламентських слухань на тему «Про стан дотримання конституційних гарантії трудових прав громадян», схвалених постановою Верховної Ради України від 15 січня 2009 р. № 892-VI, ситуація щодо дотримання конституційних гарантії трудових прав громадян, особливо в частині забезпечення гідної праці, залишається однією з найактуальніших проблем в Україні. Це породжує бідність серед працюючих, спричиняє масову трудову міграцію та руйнування трудового потенціалу, втрату конкурентоздатності національної економіки [15].

Сьогодні переважна більшість роботодавців порушують вимоги трудового законодавства, про що свідчать результати перевірок, здійснені державними органами і профспілковими організаціями. Найчастіше порушуються норми трудового законодавства щодо: оплати праці, робочого часу, укладання та розірвання трудових договорів, правил ведення трудових книжок, укладання і виконання колективних договорів. Найбільша частка цих порушень припадає на організації та установи приватної, колективної та комунальної форм власності, а за видами діяльності – на підприємства оптової та роздрібною торгівлі, промислові та сільськогосподарські підприємства.

Як повідомляє Державна інспекція України з питань праці, протягом 2013 р. державними інспекторами з питань праці проведено 9 874 планових заходів державного нагляду (контролю). Під час проведених перевірок встановлено допущення 55 112 порушень вимог законодавства з питань праці у 9 502 роботодавців. За результатами перевірок внесено 10 048 приписів, складено і передано на розгляд суду 9 201 протокол про адміністративне правопорушення та внесено 5 920 подань про притягнення посадових осіб, винних у допущенні порушення дисциплінарної відповідальності. Матеріали 465 перевірок передано до правоохоронних органів для відповідних заходів реагування. За результатами розгляду матеріалів переданих справ порушено 109 кримінальних справ [16].

На ситуацію з дотриманням трудових прав громадян впливає і стан справ у сфері зайнятості та безробіття. Так, протягом 2013 р. спостерігалось скорочення середньооблікової кількості штатних працівників – у середньому по Україні у порівнянні з 2012 р. вона зменшилася на 425 тис. осіб та становила 10 млн 164 тис. осіб. Так, зменшення кількості штатних працівників спостерігалось в усіх регіонах України, зокрема у Донецькій області на 51,2 тис. осіб, у Харківській – на 41,7 тис. осіб, у Дніпропетровській – на 39,3 тис. осіб та у м. Києві – на 33,0 тис. осіб. Скорочення середньооблікової кількості штатних працівників спостерігалось у більшості основних видів економічної діяльності, найбільше – на транспорті та узв'язку (на 122,9 тис. осіб), у промисловості (на 90,6 тис. осіб), у сільському та лісовому господарствах, рибальстві, рибництві (на 78,5 тис. осіб), у торгівлі та ремонті (на 70,4 тис. осіб), у сфері охорони здоров'я та надання соціальної допомоги (на 52,5 тис. осіб).

Чисельність безробітних у середньому в 2013 р. становила 1,6 млн осіб. Через причини незайнятості серед безробітних найбільшою була питома вага звільнених за власним бажанням – 37,7 %, вивільнених через економічні причини (у зв'язку з реорганізацією, ліквідацією виробництва, скороченням чисельності підприємств, установ та організацій) – 29,8 % та осіб, які не працевлаштувалися після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації – 17,5 %.

Показник середньої тривалості безробіття населення у віці 15–70 років (за методологією Міжнародної організації праці), порівняно з 2012 роком, не змінився та у 2013 р. становив 6 місяців. Питома вага осіб, які шукали роботу у строк до 3 місяців та від 3 до 6 місяців, збільшилася, відповідно, на 0,9 в.п. та 1,0 в.п. Одночасно спостерігалось зменшення частки безробітних, які шукали роботу 6 місяців і більше (на 2,0 в.п.).

Рівень безробіття населення віком 15–70 років, визначений за методологією МОП, знизився з 7,5 % до 7,2 % економічно активного населення. В Україні найвищий рівень безробіття спостерігався серед молоді віком 15–24 роки (17,4 %) [17].

Отже, виходячи з вищезазначеного, сьогодні є надважливим ужити заходів щодо посилення гарантій трудових прав громадян, та водночас існує необхідність в орієнтуванні всіх державних органів, у тому числі правоохоронних, на забезпечення реального здійснення наявних гарантій.

Першим кроком у цьому напрямку вважаємо прийняття сучасного Трудового кодексу України, який би комплексно регламентував трудові відносини, передбачаючи чіткі гарантії трудових прав працівників. Надважливим є також здійснення ряду законодавчих та організаційних заходів, спрямованих на «виведення із тіні» трудових правовідносин (йдеться про працю без оформлення трудової книжки) та оплати праці (зарплата «у конверті»).

Вважаємо за необхідне посилити адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення законодавства про працю, законодавства з охорони праці, угоди про працю, для цього внести відповідні зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України.

Надважливим сьогодні є проведення судової реформи, яка забезпечувала б перетворення суду на авторитетний некорумпований орган державної влади, діяльність якого спрямована на захист прав та свобод громадянина і людини, у тому числі на забезпечення трудових прав працівників.

Список використаних джерел: 1. Князев В. Конституційні гарантії прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні / В. Князев // Право України. – 1998. – № 11. – С. 29–31. 2. Словарь иностранных слов / под ред. В. И. Ленина. – 16-е изд. испр. – М. : Рус. яз., 1988. – 624 с. 3. Ожегов С. И. Словарь русского языка / под ред. Н. Ю. Шведовой. – 20-е изд. стер. – М. : Рус. яз., 1988. – 750 с. 4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ ; Ірпінь : Перун, 2002. – 1440 с. 5. Теория государства и права : учеб. для вузов / под ред. В. М. Корельского, В. Д. Перевалова. – 2-е изд., изм. и доп. – М. : НОРМА, 2002. – 616 с. 6. Теория государства и права : курс лекций / под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2001. – 776 с. 7. Скакун О. Ф. Теория держави і права : підручник / О. Ф. Скакун. – Харків : Консум, 2001. – 656 с. 8. Рабінович П. М. Права людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень) / П. М. Рабінович. – Харків : Право, 1997. – 64 с. 9. Сиренко В. Ф. Реальность прав советских граждан / В. Ф. Сиренко. – Киев : «Наукова думка», 1983. – 139 с. 10. Конституционные права и обязанности советских граждан / А. П. Таранов, І. А. Тімченко, Г. І. Чапулі, Н. Г. Шукліна ; под ред. А. П. Таранова. – Киев : «Наукова думка», 1985. – 248 с. 11. Гуренко М. Н. Конституционное право Украины : курс лекций / М. Н. Гуренко. – Мариуполь : Юрт, 1999. – 278 с. 12. Боброва Н. А. Об организационно-правовых гарантиях статуса личности / Н. А. Боброва // Правопорядок и правовой статус личности в развитом социалистическом обществе в свете Конституции СССР 1977 года. Вопросы теории государства и права, государственного и административного права. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та,

1980. – С. 233–235. **13.** Витрук Н. В. Основы теории правового положения личности в социалистическом обществе / Н. В. Витрук. – М. : Наука, 1979. – 296 с. **14.** Мельник К. Ю. Соціально-правовий захист працівників органів внутрішніх справ (проблеми теорії та практики : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Мельник Костянтин Юрійович. – Харків, 2003. – 202 с. **15.** Рекомендації парламентських слухань на тему: «Про стан дотримання конституційних гарантій трудових прав громадян» : схвал. постановою Верховної Ради України від 15 січ. 2009 р. № 892-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/892-17>. **16.** Звіт про проведення планових заходів державного нагляду (контролю) Держпраці України та її територіальними органами протягом 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dpu.gov.ua/Lists/news/DispFormTrue.aspx?ID=413>. **17.** Статистичний збірник «Ринок праці України – 2013» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dcz.gov.ua/control/uk/statdatacatalog/list/category?cat_id=305437.

Надійшла до редколегії 02.07.2014

Бабенко А. О. Пути совершенствования юридических гарантий соблюдения трудовых прав граждан

Рассмотрены юридические гарантии соблюдения трудовых прав граждан. Отмечено, что сегодня действующее национальное законодательство предусматривает достаточно ёмкий перечень трудовых прав граждан и гарантий их защиты. Указано, что подавляющее большинство работодателей нарушают требования трудового законодательства, о чём свидетельствуют результаты проверок, осуществленных государственными органами и профсоюзными организациями. Обосновано предложение относительно проведения мероприятий, с одной стороны, относительно усиления гарантий трудовых прав граждан, а с другой, относительно ориентирования всех государственных органов, в том числе правоохранительных, на обеспечение реального осуществления имеющихся гарантий.

Ключевые слова: гарантии, трудовые права, работник, работодатель, труд, трудовые отношения.

Babenko A. O. Ways of improving legal guarantees of keeping labor rights

Legal guarantees of keeping labor rights are considered. It is noted that nowadays the current national legislation, namely the Constitution of Ukraine and the Labor Code of Ukraine provides a rather volumetric list of labor rights and guarantees of their protection. Besides, it is stated that nowadays the vast majority of employers violate labor legislation. Results of inspections carried out by state agencies and trade unions are the evidence of this fact.

Considering all this, proposition for realizing measures to strengthen the guarantees of labor rights on the one hand and on the other hand orientation of all state authorities, including law enforcement to ensure realization of the existing guarantees is grounded. The first step in this direction we consider the adoption of the

modern Labor Code of Ukraine, which would comprehensively regulate labor relations, anticipating the explicit guarantees of labor rights of employees. Conduction of a series of legislative and organizational measures aimed at «withdrawing from the shadow» the labor legal relations (work without issuing a work book) and payment of the wages (wages «in envelopes») is extremely important.

We consider it necessary to strengthen the administrative and criminal liability for violating labor law, legislation on health and safety, labor agreements. To fulfill this we offer to amend the Code of Ukraine on Administrative Offences and the Criminal Code of Ukraine.

Extremely important nowadays is judicial reform, which would provide the court transformation into a reputable non corrupt agency of the state authority, which activity is aimed at protection of human rights and liberties including keeping labor rights of employees.

Keywords: guarantees, labor rights, employee, employer, work, labor relations.

